

МОВА ЯК ДЖЕРЕЛО РЕКОНСТРУКЦІЇ ДОХРИЯНСЬКИХ ЧАСІВ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ПРОЗІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ ТА ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Марія ЛАВРУСЕНКО (Кіровоград)

Стаття досліджує специфіку реконструкції дохристиянської історії через мову в науково-популярних творах Д. Гуменної («Благослови, Мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє») й Валерія Шевчука («Мислинне древо»).

Ключові слова: есе, науково-популярна проза, дохристиянська історія в літературі, методи реконструкції мови дописемних часів.

The article investigates the specific features of pre-Christian history reconstruction through language in popular-scientific prose by Dokia Humenna («Bless, Mother!», «Family album», «The past flows into future») and Valeriy Shevchuk («Thought tree»).

Key words: essay, popular-scientific prose, pre-Christian history in literature, methods of reconstruction of preliterate times language.

Мова тісно пов'язана з людським буттям, у ній фіксується інформація про події й процеси, які переживає суспільство. О. Потебня підкреслював, що процес словотворення – не суб'єктивний акт людського мислення, а об'єктивний процес відтворення світу в процесі суспільної діяльності людей, слово – це образ і значення, співвідношення яких має історичний характер; мова ж – певна система, що виражає національну самобутність [11, с. 504]. Отже, якщо відсутні писемні свідчення, то усне слово стає джерелом інформації про давні часи, у ньому фокусується й історія, і культура, і світогляд прадавнини.

Теорія реконструкції мови найдавніших часів у сучасній лінгвістичній науці представлена в роботах Ю. Мосенкіса, який для відтворення праісторії через лінгвістичний матеріал використав методи «слів і речей» («лінгвістична палеонтологія»), що полягає у реконструкції мови «на основі позамовної інтерпретації реконструйованих культурних

термінів» [8, с. 100]; а також лінгвістичної інтерпретації позамовної дійсності (міфології та мистецтва) (суть полягає у пошуку суголось і співзвуччів для з'ясування походження міфологічних образів та мистецьких сюжетів). Ураховуючи специфіку матеріалу, Ю. Мосенкіс розробив спеціально новий метод – «речей і слів», який передбачає пошук зовнішніх зв'язків мовного субстрату у відповідності до зовнішніх зв'язків археологічної культури, щодо якої припускається відповідність цьому субстратові» [8, с. 116].

Висновки вченого неоднозначно оцінюють у науковому світі, проте аргументованість осмисленого й проаналізованого автором матеріалу доводить правомірність його прийомів реконструкції мови людей, не зафіксованої в писемних джерелах.

Зауважимо, що в сучасній художній літературі є багато письменників, котрі вдаються до спроб реконструювати історію свого народу через мову. У «Бусовій Книзі» С. Пушик, наприклад, зробив чимало відкриттів у долітописній історії України, спираючись на аналіз топонімів, гідронімів, ойконімів. Минуле своєї батьківщини через аналіз лексем реконструює й російський письменник С. Алексеев у серії книг «Таємниці Валькірії».

Подібні спроби є й у науково-популярних романах про дохристиянську добу Д. Гуменної (Благослови, Мати!), «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє») і Вал. Шевчука (Мисленне древо)). Ці митці беруть на себе дуже відповідальну й водночас невдячну справу, адже вони намагаються відтворити історію України доби Трипілля й Скіфії, а це часи, не зафіксовані в писемних пам'ятках. Г. Півторак, Ю. Карпенко, Ю. Мосенкіс та інші вчені-філологи вказують, що дієвими лінгвістичними методами дослідження мови, а через неї й історії дохристиянського буття, є порівняльно-історичний, типологічний, метод позамовної інтерпретації дійсності.

Виходячи із таких висновків фахівців, для нас буде цікавим дослідити співвідношення наукових методів реконструкції мови матріархальних часів, а через них і культури та історії наших предків, які застосовує Д. Гуменна та Вал. Шевчук у своїй науково-популярній прозі, та визначити авторські прийоми витворення картин праминулого. Зауважимо, що в дослідженнях доробку цих митців А. Погрібного [10], П. Сороки [12], В. Петрова [9], Т. Мимрик [7] та ін. не достатньо наголошено на механізмах реконструкції прачасів у науково-популярній прозі письменників, що й визначає актуальність нашої розвідки.

У романі-есе «Благослови, Мати!» Д. Гуменна доводить, що жінка в першій родовій громаді займала керівні позиції. Авторські спостереження над значеннями слів з основою «жен» у різних мовах доводять, що

лексема «жінка» в нашій мові існує в її первісному значенні – людини, що винайшла вогонь. На підтвердження цієї тези Д. Гуменна пропонує слова, які в своєму складі мають звук «ж», – живіт, життя, житло, жар і стверджує, що вони близькі за замістом і відбивають зв'язок жінки з вогнем, який вона оберігала з давніх-давен. Письменниця говорить про тотемність мислення давніх людей, для яких вогонь був живою істотою, котру треба було годувати, давати жертву. «Не диво, – читаємо в творі, – що культ вогню й родинного огнища, печі ще живий, яскравий у сучасній етнографії, у тім числі й українській» [1, с. 22]. У цьому випадку Д. Гуменна керується типологічним методом, однак порушує усталений у науці синонімічний ряд, який «в'яжеться» із поняттям «жінка». Однак, це – добре аргументована авторська позиція, хоча вона й не має наукового підтвердження.

Письменниця вказує також на тісний зв'язок між словом «жінка» й ім'ям міфічної слов'янської богині Діви. За К. Леві-Стросом, «міф – це мова, але ця мова працює на найвищому рівні, на якому змістові вдається... відділитися від мовної основи» [6, с. 187]. «В нас, на своїй материзні, як і слово жєна, воно (слово Діва – М.Л.) залишилося, насамперед, у своєму першозначенні: «людина жіночої статі», – підкреслює Д. Гуменна. – Правда, до нього тепер приточено вимогу патріархальної ідеології: ще й незайманиця» [1, с. 72]. Таке порівняння – спроба лінгвістичної інтерпретації дійсності, дослідження першозначення протогенетичного міфічного образу богині Діви.

Д. Гуменна тлумачить ім'я цієї богині Діви й від слова «дивий», що означає (за словником Грінченка) «дикий», а за поняттями палеолітика – «божественний, святий, себто тотем» [1, с. 66]. Лінгвістичні дослідження приводять Д. Гуменну до власного висновку: «Крім свого основного значення, – надприродної сили, дива, божества, – він став коренем маси слів, що їх тепер вживає індоєвропейське мовлення» [1, с. 67]. Авторка наводить приклади лексем з різних мов (типологічний принцип), що мають корінь «дев» і значеннєве наповнення «святий». Вона пояснює близькозвуччя й значеннєву спільність з іменем богині слів дід, дядько, дівер, дідух, дія, доїти, дай, Дунай, Дністер, Дніпро, Дінець, Дін. І в цьому випадку логіка думки авторки аргументована, хоча не завжди відповідає науковій правді. Д. Гуменна вимислює власну етимологію слова Діва, тому й вибудовує хибний з позицій науки синонімічний ряд. Але щодо авторських висновків він не є суперечливим. Оригінальну етимологізацію знайомих для нас слів Д. Гуменна пояснює в «Післяслові» до повісті «Велике Цабе» «швидше виявом здивовання, що так згармонізовані етнографічні та археологічні дані знаходять своє відображення в живій мові, цьому згусткові та нашаруванні колишніх ідеологій, зашифрованих у мовні символи» [3, с. 142–143]. Зауважимо, що особлива увага до

мовного матеріалу спостерігається й у художніх творах авторки (повістях «Велике Цабе», «Небесний змій», збірці новел «Прогулянка алеями мільйоноліть», мемуарах «Дар Едотеї»).

Утверджуючи культ матері в неолітичні часи, Д. Гуменна вдається до гіпотетичного припущення на лінгвістичному ґрунті, що ім'я трипільської Богині-Матері могло бути Леля (Неня). Авторка проводить колосальну дослідницьку роботу, вишукує слова з основою, близькою до «лел», занурюється в їхню етимологію, стверджує, що вони мають «істоту жіночої статі, хорошість, мирність» – лелека, лебідь, літо, латаття, лілея, лад, люди, ладний та ін. [1, с. 102].

Отже, синонімія лексичних значень і близькість їхнього звучання (паронімія) стає для авторки приводом для витворення мовної системи трипільської епохи. Для неї, за висновками авторки, характерним був культ жінки, а з ним – добробуту й миру.

Мова як джерело знань про тотемне минуле людства є предметом дослідження роману Д. Гуменної «Родинний альбом». На думку авторки, вона виникла в прадавні часи для потреби звертатися до звіра. Дослідниця проводить спостереження над вигуком для стримання худоби «Т-Р-Р!» і каже, що він походить ще з палеоліту. Це первісне звукосполучення, як твердить письменниця, засвідчує тотемність мислення наших предків і обожнення ними культу корови-бика. Д. Гуменна вибудовує логічні ряди слів (з паралельним тлумаченням значень), що доводять її думку. Авторські приклади не однолінійні, вони містять слова на означення тотемного звіра, як-от: товар, тварина, товариш, твар, таври і т. ін. Спосіб мислення тотеміста, на думку письменниці, відбивають і близькі за звучанням слова – туриці (русалки), тризна, треба, труп, труна, тирса, тавро, торг, торговиця. «Не забуваймо, – пише авторка, – що тотемна назва поширюється не тільки на тотемного звіра, на членів тотемного роду, а й на місцевість» [4, с. 28]. Д. Гуменна наводить приклади гідронімів і топонімів, що містять звукосполучення «Т-Р-Р!»: «Тірас – стародавня назва ріки Дністер. Тирасполь – сучасне місто в Бессарабії. Назва «Таврія» така проміняста, що навіть усі прилеглі терени – Мелітопольщина, Маріупольщина, Одещина – охрещені Таврією... Турія – річка на Волині... Турка – містечко в Галичині на Бойківщині» [4, с. 28].

У романі Д. Гуменна висуває гіпотезу, що вслід за звукосполученням «Т-Р-Р!» йшло тренувально-приручувальне «С-Т-Р!», яке також відбиває тотемність світогляду наших предків. Авторка наводить приклади слів із цим суголоссям із родинної номенклатури (сестра, стрий), географічних назв («Стрий – річка в Галичині... Остріг – місто на Волині... Дністер – «буквально ріка істрів»... Астуру – провінція в Італії [4, с. 39–40]). «У галузі ідеологічних і релігійних понять слова із основою С-Т-Р вводять

нас у саме осердя минулих епох – із магією, чаруванням, силою слова» – наголошує письменниця й продовжує логічний ряд словами страва, страта, страждати, страм, страх, байстрюк і т. ін. [4, с. 42]. Зауважимо, що авторка пропонує власну етимологію цих понять: «Страта – в розумінні «вбивство, знищення». «Йде на страту», первісно, мабуть, означало: «йде, щоб бути принесеним у жертву». У цім слові чути відгомін ритуальних жертвоприношень своєму С-Т-Р. «Страчений» – це ж «відданий С-Т-Р-ові» [4, с. 42]

Подібний принцип мовної інтерпретації та етимологізації зустрічаємо й у розділі «Хата сонця». Д. Гуменна пише, що для «понять жінка, корова, сонце, вогонь існував один словозвук також, щось середнє між Х-Р, Г-Р, К-Р. Він дав і Хор, Гор, Кор, що їм судилось блискуче майбутнє» [4, с. 47]. Лінгвістичні дослідження в цьому випадку сприяють також реконструкції авторкою світоглядних позицій давніх предків, утвердженню культу жінки-матері.

Мова в романі стає інструментом доказу єдності української культури з Шумерською цивілізацією. Ю. Мосенкіс зазначає: «Якщо етимологічне дослідження слова встановлює його первісну форму і значення, то окремий випадок такого дослідження – на матеріалі міфонуіма – дає можливість визначити первісну форму імені божества та його давні функції (чи початкову форму і значення певного міфологічного поняття)» [8, с. 109]. Д. Гуменна гадає, що «сумер» – це втілення ідеї єдності, спорідненості з тотемним джерелом. «Уявімо себе на хвилину, – читаємо в творі, – що самі себе називаємо сумерами. То виходить, що відійти до предків, до сумеру, у нас зветься вмерти. А іменник – смерть. Отже, умер – це буквально «відійшов до предків», до тотемного джерела» [4, с. 70]. Таке припущення спонукає до пошуків авторкою смислових зв'язків між словами, які є частковими омонімами або паронімами: смерк, смеркання, Марена (слов'янська богиня смерті), морока, химера, кумир, хміль, мрія, марення.

Лінгвістичний рівень утвердження патріархального суспільного укладу, котрий замінив матріархальний, пов'язаний із аналізом чоловічих образів світової міфології. Д. Гуменна припускає, що найдавнішим є асирійський бог Асур. Вона пише, що з часом слово «асур та його відміни згубили своє першозначення й стали терміном на означення понять «господар», «монарх». В асирійській мові воно виглядало як шарру, сарру» [4, с. 85]. Слова з таким же звуковим складом на означення володарів-монархів письменниця віднаходить у багатьох мовах народів Європи: цар (українська, російська), кайзер (німецька), цісар (австрійська). Таку ж добірку слів авторка проводить на рівні образів міфології: «Магешасур – у Індії. Це буйвологоловий велетень... Сур'я – бог-сонце у стародавньому збірнику гімнів Ріг-Веда... Сарасваті – бог

води у Ріг-Веді» [4, с. 86–87]. У цьому випадку письменниця використовує метод етимологічної інтерпретації міфу (позамовної інтерпретації дійсності). Для неї міфонім Асур є субстратом, формулою, прояви якої можна простежити в різних мовах.

Звукосполюку С-Р Д. Гуменна детально прослідковує на ґрунті української мови. Легендарна Савур-могила, оспівана в фольклорі; містечко Саврань, імена Саврадим, Северин; прізвища Севера, Севрук; назва слов'янського племені сіверяни – це маніфестація чоловічого начала (принцип омонімії). Апогеєм авторських гіпотез стають роздуми над етимологією слова «цабе», що означає звертання до волів. Д. Гуменна пише, що воно – «конкурент слова «цар»... Ще цікаво, що слово цабе подібно не тільки до цебро, а й на сябро (білоруське та сербське «товариш»). Значить цабе – також член роду, тільки визначний» [4, с. 91].

Ідею тотему бика-дворога в часи становлення патріархальних відносин відбивають також, на думку Д. Гуменної, слова, що мають у своєму складі звукосполучення Д-В, В-Л, Б-Г.

Спостереження Д. Гуменною над мовою як джерелом тотемного мислення наших предків у романі «Родинний альбом» викликало критику з боку лінгвіста В. Чапленка, який виступив із статтею «Дещо про етимологізацію» у журналі «Визвольний шлях» (1964). Дослідник вказував на некомпетентність Д. Гуменної в галузі мовознавства й називав її твір «купою нісенітниць». Письменниця ж у журналі «Нові дні» відповіла В. Чапленкові на його зауваження, підкресливши, що подані в есе приклади – «грона слів тематично-змістової спорідненості тотемістичного походження, а не «приблизно звукова подібність» [5, с. 19]. Вона також наголосила, що її роман – не наукова розвідка, а літературний есей, і саме в такому жанрі можна виражати власні думки й припущення. З такою позицією Д. Гуменної погоджується П. Сорока. «Цікаво спостерігати, – пише він, – як з одного маленького невинного звуку тотеміста ...вирастає мовне дерево... її метод дозволяє нам робити ширші узагальнення і вказує шлях, яким може пройти кожен, хто прагне зрозуміти таємниці минулого» [12, с. 322–323].

Подібно до «Родинного альбому», у романі «Минуле пливе у прийдешнє» Д. Гуменна також вишукує празвуки, що витворили нашу мову. Вона припускає, що звукосполучення ДВ стало «словом для імені божеств. Воно звучить однаково в різних частинах світу. ДІО, ДІОС, ДІА, ДІАУС, ДЬЄ, ТАО, ТЕО, ТІА, ТІЯ... Є воно і в нас: ДІВА» [2, с. 197]. Авторка намагається реконструювати прадавні етимологію назви божества, доводить, як і в романі «Благослови, Мати!», що вона синонімічна з словами «дивий, дикий», тобто «божественний», як і належить тотемістичному думанню.

Стверджуючи тезу про те, що до вогню в давні часи було дуже шанобливе ставлення, Д. Гуменна добирає слова-синоніми на означення цієї святості, як-от: кострище, варта, багаття й підкреслює, що вони «складаються із найдавніших слово звуків, що вихоплювалися із неправних горлянок палеолітичних мисливців на означення звіра й вогню ... СТР, ТР, БГ...» [2, с. 205].

У романі авторка висуває припущення на основі інтерпретації міфів та шляхом підбору спільнокоренових слів про те, що слово «Русь» має матріархальні корені. Указуючи на однаковий звуковий вияв слів *р е к т и, р і ч, р і к а, р у ч а й, р у с а л к а*. Д. Гуменна пише, що вони витворилися в «часи не досить розвиненої звукової мови, як люди порозумівалися ручною» [2, с. 218]. Письменниця вважає, що слова «Русь», «Дана» мають однакове значення – матері-прародительки, покровительки води (русалка). «Так за допомогою русалок ми дійшли, – читаємо в творі, – що назви трипільських племен були: одна – Д а н а, а друга – Р у с ь ... І можливо: Д а- н и – напливні. Р у с ь – автохтони, нащадки мезолітичних мисливців» [2, с. 218].

Простежуючи міф про Гою – Землю, Д. Гуменна на лексичному рівні підтверджує її святість, добираючи слова однакові за звучанням, що мають значення добробуту й всяких щедрот: «гоїти – оздоровляти, лікувати ... Гойниця – лікувальна трава. Гойно – щедро, розкішно... Гайман – дуже багато...» [2, с. 228]. Зауважимо, що таких спостережень у романі «Минуле пливе у прийдешнє» багато.

Отже, реконструкція праісторії України в науково-популярних творах Д. Гуменної на основі лінгвістики побудоване на порівняльно-історичному, типологічному методах та методі позамовної інтерпретації дійсності (етимологічної інтерпретації міфу). Добірка досліджуваного матеріалу здійснюється шляхом підбору спільнокоренових слів, омонімів і синонімів. У романах спостерігається кореляція наукової етимології слів з власне авторською.

Об'єктом лінгвістичних спостережень у романі-есе «Мисленне древо» Вал. Шевчука стає писемна (літописи) та усна (фольклор) спадщина слов'ян.

Автор погоджується з думкою І. Франка про те, що літописи – «це своєрідне зібрання поетичних текстів, перепланираних мовою історії» [13, с. 18]. Він цитує літописну пам'ятку «Слово о полку Ігоревім», у якій є згадки про «тропу Трояна», «віки Трояна» й «землю Трояна».

Згадка про Трою провокують автора до власного розшифрування не тільки легенди про заснування Києва, а й значення цього слова в українській мові. Вал. Шевчук коментує літературні пам'ятки, розвідки І. Срезневського, М. Костомарова й приходить до висновку, що Троян –

Триглав – це поганський бог, що символізує єдність неба, землі й підземного світу.

Розмірковуючи над метафоричними висловами із «Слова...», які пов'язані з Трояном, В. Шевчук простежує вживаність цього слова в українській мові. Письменник називає прізвища з коренем «троян» – Троянівський, Троянський; географічні назви – Трояни (село на Житомирщині), Троєщина (район у Києві). Він звертає увагу на тлумачення цього слова першим словником української мови Б. Грінченка, сповіщає, що ним в Україні називають «батька трьох близнят, трояном зветься також дитяча гра, троян – це танець, який танцюють, притупуючи правою ногою» [13, с. 26]. У романі також констатується, що трояном зветься трилиста конюшина, а також вид отруйних грибів. Цікавими є авторські роздуми щодо значення цього слова, зокрема його гіпотези-трактування українського прізвища Троян. Вал. Шевчук ставить у один ряд імена богів Хорса, Даждьбога, Перуна й Трояна, наголошує, що останній із богів не позначав небесних сил, не був небожителем, він «був син, спадкоємець Трої, тобто поселенець Києва – чи не означає це: Троян – це киянин?» [13, с. 27].

Зі словом «троя» в романі пов'язується й ідея троїстості, святості числа три, яка домінує в світовій народній традиції, наприклад: три сини Ноя, три скіфських брати, три брати, що заснували Київ на трьох горбах. «Місто на трьох горбах було засноване трьома братами, через що аж до XVI ст. збереглася традиція називати його Троєю», – припускає автор [13, с. 33]. Спостереження над значеннями слова «троя», згадками його у фольклорі дає авторові право ототожнити Кия з Трояном: «Полянами, які осіли в Києві, править віче, але засновник їхнього роду Кий володів і владою своїх братів, отже міг цілком називатися Трояном. З цього часу й починається другий період у місцевому літочисленні – віки Трояна ... Основну законодавчу й судову владу несли віча, які через те й звалися трояновими вічами» [13, с. 34]. У цьому випадку письменник використовує метод етимологічної інтерпретації міфу.

Досліджуючи літописні й усні народні легенди про Либідь, Вал. Шевчук, спираючись на принцип омонімії, порівнює ім'я героїні з назвою птаха – лебедем. Письменник корелює лінгвістичні спостереження з фольклорними даними, узагальнюючи етимологічні значення слова. Він простежує символічні значення цього образу в українському фольклорі, вказує, що «поняття «лебідь» часом пов'язується з поняттям «чужина», що двоє лебедів – це подружня пара, лебідь з лебедятами – образ матері з дітьми, а рух лебедя проти води «означає сум розлуки й дівочу неславу» [13, с. 51–52]. Вал. Шевчук звертає увагу на трактування цього образу М. Костомаровим і М. Стрийковським. Автор підкреслює, що

М. Костомаров в образі білої лебеді бачить і вірну дружину, і зрадницю; М. Стрийковський ж називає її Лебедою, ім'ям, котре близьке до назви зілля лободи. «З цього приводу годі не згадати, що в українських піснях лобода (лебеда) є символом віддалення від любові (разом з рутою)» [13, с. 52], – зазначає автор.

За допомогою лінгвістичних методів порівняльної типології Вал. Шевчук намагається звести до спільного знаменника легенди про заснування Києва. Він зіставляє імена Кия, Щека й Хорива з аналогічними образами із переказів історика Йордана, вірменських та скандинавських саг. Автор підкреслює, що в готському та вірменському переказах першим серед братів-месників згадується, відповідно, Сара і Мелтей. Спираючись на дослідження академіка М. Мара, Вал. Шевчук каже, що «Мелтей означає те саме, що й Щек, тобто змій» [13, с. 55]. Такий висновок дає право письменникові висунути гіпотезу, що Щек, а не Кий заснував місто, адже він був наділений надзвичайною силою. «Саме слово Сар означає «голова», за походженням це слово скіфське, – читаємо в романі. – Отже, мимоволі насувається питання: чи не був Щек старшим братом і головою роду? Знову-таки: чи не називався Київ спершу іменем Сара (Сар, Самбатас), а вже потім став зватися іменем Кия, оскільки розвинулося в город саме його поселення?» [13, с. 55–56].

Вал. Шевчук виявляє себе добрим знавцем синонімії української мови. Письменник, послуговуючись літописами й фольклором, подає велику кількість слів на означення поняття «волхв» – відун, віщун, знахар, чарівник, зелійник. Автор удається також до пояснень етимології слів, не порушуючи усталеного в лінгвістиці трактування.

Об'єктом лінгвістичних спостережень у романі Вал. Шевчука є й билинна творчість. Автор міркує над різними варіантами прізвища Іллі – Мурин, Муровлянин, Муромець і Муром – і каже, що «такі фонетичні збіги й сприяли часто змішуванню легенд і контамінації мотивів» [13, с. 326]. Залучаючи до аналізу географічні дані, письменник припускає, що богатирський епос про Іллю походить із київської землі, бо серед Дніпра був Муровський острів, за аналогією до якого й отримав прізвище Ілля.

Відтворення історії дохристиянського буття слов'ян у романі-есе Вал. Шевчука «Мислене древо» через лінгвістику, як і в Д. Гуменної, побудоване на типологічному, порівняльно-історичному методах реконструкції мови минулого. Свої висновки щодо моделювання історії української праминувшини через мовний матеріал письменник обґрунтовує також добіркою синонімів і омонімів.

Д. Гуменна та Вал. Шевчук у своїх романах-есе доводять, що мова є надійним джерелом інформації про дохристиянські часи. Реконструюючи картини прабуття на основі власне української й іншомовної лексики,

письменники послуговуються класичною лінгвістичною методологією, що створює довіру читача до авторських гіпотез.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуменна Д. Благослови, мати! / Докія Гуменна. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 1995. – 288 с.
2. Гуменна Д. Минуле пливе у прийдешнє / Докія Гуменна. – Нью-Йорк: Видання Української вільної Академії Наук в США, 1978. – 384 с.
3. Гуменна Д. Післяслово // Гуменна. Д. Велике Цабе. – Нью-Йорк, 1952. – С 121–143.
4. Гуменна Д. Родинний альбом / Докія Гуменна. – Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників «Слово», 1971. – 348 с.
5. Гуменна Д. Хай живе «Школа В. Чапленка» / Докія Гуменна // Нові дні, – 1964. – С. 18–21.
6. Леві-Строс К. Структурна антропологія / Клод Леві-Строс. – К.: Основи, 2000. – 387 с.
7. Мимрик Т. Не ілюстратор – активний творець / Тетяна Мимрик // Прапор. – 1988. – №12. – С. 144–158
8. Мосенкіс Ю. Мова Трипільської культури / Юрій Мосенкіс. – К.: НДІТІАМ, 2001. – 164 с.
9. Петров. В. Лист-рецензія / Віктор Петров // Гуменна Д. Велике Цабе. – Нью-Йорк, 1952. – С. 149–155.
10. Погрібний А. Повернення Докії Гуменної / Анатолій Погрібний // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. Книга друга. – К.: Дніпро, 1993. – С. 444–452.
11. Потебня А.А. Полное сочинение трудов: Мысль и язык / А.А. Потебня. – М.: Лабиринт, 1999.
12. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет / Петро Сорока. – Тернопіль, 2003. – 495 с.
13. Шевчук В. Мисленне древо: роман-есе про давній Київ / Валерій Шевчук. – К.: Молодь, 1989 – 355 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лаврусенко Марія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури КДПУ.

Наукові інтереси: українська історична проза, архетипний підхід до аналізу художнього тексту.